

Titelgegevens / Bibliographic Description

Titel	Voetius practicus / W. van 't Spijker.
Auteur(s)	Spijker, W. van 't
In	<i>De onbekende Voetius. Voordrachten wetenschappelijk symposium Utrecht 3 maart 1989</i> / red.: J. van Oort ... [et al.]. (Kampen, Kok, 1989), p. 242-256.
Copyright	2006 / W. van 't Spijker Kok Claves pietatis.
Producent	Claves pietatis / 2007.08.30; versie 1.0
Bron / Source	Onderzoeksarchief / Research Archive Nadere Reformatie
Website	Sleutel tot de Nadere Reformatie
Nummer	B99000590

De digitale tekst is vrij beschikbaar voor persoonlijk gebruik, voor onderzoek en onderwijs. Respecteer de rechten van de rechthebbenden. Commercieel gebruik is niet toegestaan.

The digital text is free for personal use, for research and education. Each user has to respect the rights of the copyright holders. Commercial use is prohibited.

Het 'Onderzoeksarchief Nadere Reformatie' bevat digitale documenten over het gereformeerd Piëtisme en de Nadere Reformatie in Nederland tot 1800. Het is doorzoekbaar met de 'Bibliografie van het gereformeerd Piëtisme in Nederland (BPN)' op de website 'Sleutel tot de Nadere Reformatie'.

The 'Research Archive Nadere Reformatie' contains digital documents about reformed Pietism and the Nadere Reformatie in the Netherlands until 1800. These can be retrieved by searching the 'Bibliography of the reformed Pietism in the Netherlands (BPN)' database at the 'Sleutel tot de Nadere Reformatie' website.

Prof.dr. W. van 't Spijker

Voetius practicus

Inleiding

Theologia practica in en na Dordt

In de negentiende zitting van de Dordtse synode, op 3 december 1618, werd een uitvoerige discussie gevoerd over de voorbereiding van de kandidaten in de theologie in verband met hun toekomstige ambtelijke dienst.¹ Vanuit Zeeland en Zuid-Holland waren instructies ingediend, waarin werd gewezen op het ontoereikende van de opleiding. De particuliere synode van Zeeland, voorafgaande aan de Nationale Synode, vergaderde te Zierikzee in oktober 1618. Zij formuleerde haar oordeel als volgt: 'De wyle men bevyndt door ervarentheyt dat de Studenten inde Theologie alsse commen uytte hooge scholen door den bandt seer slecht ende ongeoeffent syn inde practycque der Godtzalicheyt, als oock Inde regeringhe der kercke, is goetgevonden dat men in Synodo nationali, dit stuck zal voorstellen, ende aendrijven als gansch noodich tot opbouwinge der gemeynthe Christi waertoe van onsentwege eenige bequame middelen zullen worden voorgeslagen, om dit gebreck te beteren...'²

Ondanks verscheidene nota's die door binnen-, en buitenlandse afgevaardigden werden ingediend kwam het niet tot een duidelijke beslissing.³ Men was bevreesd dat men de vrijheid der kerken zou te kort doen, mogelijk nog meer dat men moeilijkheden met de universiteit zou krijgen.⁴

Reeds op 8 augustus 1619 kregen de curatoren in Leiden te maken met een verzoek

1. Zie de *Acta ofte Handelinghen des Nationalen Synodi*, Dordrecht 1621, 55; vgl. H. Kaajan, *De Pro-Acta der Dordtsche Synode in 1618*, Rotterdam 1914, 266-299.
2. H.H. Kuyper, *De opleiding tot den dienst des Woords bij de Gereformeerden*, 's-Gravenhage 1891, 342, n. 6. Het voorstel behoort bij de Gravamina tot den Synodum Nationalem eygentlik behorende, opgesteld door de Part. Syn. te Zierikzee van 9-13 oktober 1618. Als middelen, om 'dit gebreck te beteren' stelt de synode voor, 'dat se geoeffent worden int openbaer Lesen der H. Schrifture, inde kercke, int besoucken der siecken neffens den ordinarisen predicant, dat mense oock toelate, (doch met eenige limitatie) Inde consistorien, om de handelingen die niet particulier ofte secreet syn, te hooren, ende te syen, dat mense eenichsins examinere inde practycke van de Theologie, eerse totten kercendienst worden gevoordert, Ende men sal van nu aff inde kercken van dese provincie ditzelve poogen In te voeren', t.a.p.
3. De adviezen zijn te vinden in het Oud Synodaal Archief I, 17, A, 3 en afgedrukt bij Kaajan, Bijlage III, 369-381.
4. Kaajan, 298 v.

van de Zuidhollandse synode, om Amesius te benoemen tot hoogleraar in de praktische theologie, aangezien de studenten, ‘komende tot het Predickampt principalicken deficiëerden in Theologia Practica, gelijk ook casus conscientiae niet genouch werden ingescherpt, totte welcke de Synode meende wel een besonderen Professor te mogen werden gestelt...’⁵

Sedertdien hebben de kerken van Noord- en Zuid-Holland herhaaldelijk aangedrongen op de benoeming van een hoogleraar, die deze opdracht zou ontvangen. Typerend is een brief van 9 november 1622, waarin de synode van Zuid-Holland op de noodzaak van het onderricht in de praktische theologie wees, niet alleen omdat – zoals men beweerde – andere gereformeerde universiteiten zulke professoren ook hadden, maar vooral omdat het doel van de theologische studie gelegen was in de praktijk. Een student zou daarom niet alléén de fundamentele theologie dienen te verstaan. Hij moest niet alleen gezond zijn in het geloof en goede exegese kunnen geven. Men verlangde vooral, dat ‘hy usum van alle de hoofdstucken der H. Theologiae synen behoorden wete bequamelick voor te draghen ende leren hoe se haer profijt daermee behooren te doen’. In dit stuk schoten de studenten naar het oordeel van de synode te kort. Ze verstonden de fundamentele wel, ze konden ook de teksten wel behoorlijk analyseren, maar wanneer het op de praktijk aankwam, dan ging het zo slecht, dat de gemeente er maar weinig profijt van had: ‘Hierinne comen de studenten te cort; sy en weten nyet, hoe sy d’onboetveerdighe over hare sonden straffen, de swacke vertroosten, ende verstercken, d’ongeregelde vermanen ende eenen ygelicken na synen staet, gelegentheyte ende beroupinghe onderwysen sullen.’⁶

De Leidse faculteit meende het verzoek niet te kunnen honoreren en wel voornamelijk, omdat de professoren van oordeel waren dat de gehele theologie praktisch was. Ze hadden grote bezwaren om de praktische theologie afzonderlijk naast de theorie te behandelen. Ze waren bevreesd voor een ontwikkeling, die zich met name in de rooms-katholieke theologie voordeed, waar men zich verdiepte in de casuïstiek. Ze oordeelden, dat de doctrina met de praxis verbonden moest blijven en zij wezen in hun praktische preekcolleges hun studenten de weg naar de praktijk.⁷ Daarmee was

5. H. Visscher, *Guilelmus Amesius. Zijn leven en werken*, Haarlem 1894, 222.

6. A. Eekhof, *De Theologische Faculteit te Leiden in de 17e eeuw*, Utrecht 1921, 31-33; nog in 1644 kwam op de part. synode van Noord-Holland uit de classis Edam het verzoek ter sprake omtrent het ‘lesen van casus conscientiae op de academien en andere hogescholen’. De hoogleraar Trigland werd aangewezen om de kwestie bij zijn collega’s te behartigen. Zie *Acta N. Holland, Haarlem 1645*, Art. 34, O.S.A., HS. 52, III, 18v.; vgl. *Alkmaar 1644*, Art. 51, HS. 52, III, 21. Zie ook *Disp. sel.*, III, 11.

7. Eekhof, 35v.: ‘Sed an practica a theoretica disiungenda et seiunctim tractanda sit, - (ut pontificii faciunt, qui eam partem, quae de decalogo ac virtutibus agit, ac in casibus, ut vocant conscientiae disciplinaeque ratione versatur separantes, plurimum inutiles, supervacaneas, curiosas, periculosas et scandali plenas quaestiones nectunt et magna cum audacia definiunt) –, id magnopere dubitamus.’ Het standpunt van de faculteit werd in 1651 nog door Rivetus verdedigd in een Praefatio op zijn colleges over de decalog: men diende de praktijk niet los te maken van de gehele theologie in al haar onderdelen, vgl. Visscher, 168, n. 1.

W. VAN 'T SPIJKER

naar hun oordeel genoeg gedaan aan het verzoek van de synode. Exegese en dogmatiek werden gedoceed met het oog op de usus en de praxis. Een bijzondere leerstoel was daarvoor niet noodzakelijk.

Theologia practica bij Voetius

Op een heel andere manier is Voetius vanaf het begin van zijn professoraat in Utrecht te werk gegaan. Hij was overtuigd, dat de theologie in de meest brede zin van het woord altijd praktisch genoemd moet worden. Onverschillig of het om de dogmatiek, de exegese, of een ander onderdeel ervan te doen is: altijd is de theologie als *theologia viatorum* een praktische discipline. Geen enkel onderdeel kan goed ter sprake komen, als het niet praktisch behandeld wordt, d.i. toegepast op de praktijk van de bekering, geloof, hoop en liefde.⁸

Maar dit verhinderde hem niet, om ook in een heel bijzondere zin te spreken over praktische theologie, waarbij inhoudelijk het laatste gedeelte van de catechismus, de liturgische formulieren en de kerkorde ter sprake kwamen. De praktische theologie bevatte zo gezien drie delen: de *theologia moralis*, die zich voornamelijk richtte op de dekaloo, de *theologia ascetica* ofwel de exercitia pietatis, ook wel praxis devotionis genoemd en in de derde plaats de *politica ecclesiastica*. Om bij elk onderdeel de catechismus als uitgangspunt te kunnen kiezen, verwees Voetius voor zijn *theologia moralis* naar de uitleg van de dekaloo, voor zijn praxis pietatis naar het deel, dat handelt over het gebed, en voor de *politica ecclesiastica* naar de betreffende vragen over de sleutelen van het hemelrijk.⁹ Deze nauwe aansluiting bij de catechismus moest dienen om de studenten met de spreekwijze van de formulieren vertrouwd te maken. Maar tegelijk wilde Voetius daarmee aantonen, dat de praktische theologie niet iets nieuws of iets vreemds was.¹⁰ Zij had van meet af een plaats gehad bij Luther, Melancthon, Calvijn, Beza, Petrus Martyr, Hyperius, Danaeus, Junius, Zanchius en vele anderen.

8. *Disp. sel.*, III, 1: 'Theologia practica late accepta notare potest omnem Theologiam quaecunque secundum sacras literas aut ex iis traditur sive in commentariis ad scripturam, sive in locis communibus, et catechezibus: quia omnis Theologia viatorum suo genere est disciplina practica, nec potest ulla eius pars rite ac plene tractari, quae non practice tractetur, hoc est, applicate ad praxin respicientiae, fidei, spei, caritatis; seu ad usum consolationis aut adhortationis.'
9. *Disp. sel.*, III, 2,3: 'Nos cum praelectiones locorum communium et hebdomadales disputationes a primis professionis nostrae in hac Academia exordiis ordine instituissemus ad confessionem Belgicam, tertiam partem Catecheseos, liturgiam, et canones ecclesiasticos: partiti tunc sumus posteriore partem theologiae (quam practicam appellamus) in tres sectiones, quarum *prima* continebat theologiam moralem et casuisticam iam inde a tertia parte catechesios usque ad tit. de precatone: *secunda asceticam*, h.e. exercitia pietatis seu praxin devotionis, ad tit. catechesios de precatone, usque ad finem: *tertia* politicam ecclesiasticam, ad nostram liturgiam Belgicam, constitutiones ecclesiasticas, et tit. de clavibus regni coelorum seu disciplina ecclesiastica ex secunda parte catechesios hunc tractum.'
10. *Exerc. piet.*, praefatio ad lectorem: 'Ne quid autem novi aut peregrini moliri viderer, lectiones publicas in schola et privatas publicasque rudium catechizationes ad catechesin et liturgiam nostram aptabam: unde nobis enata melioris methodi et doctrinae causa distinctio Theologiae Practicae in tres

Voetius moet zich bewust zijn geweest, dat zijn pleit voor de praktische theologie op tegenstand stuitte. Hij wilde niet iets nieuws brengen. Maar het was wel zijn bedoeling om de gereformeerde theologie op een andere manier te presenteren. Niet iedereen zou daarvoor begrip kunnen opbrengen. In zes disputaties werd het voor en tegen van deze manier van theologie-beoefening breed uitgemeten. Daartoe verwees hij niet alleen naar de Schrift, die gewag maakt van de waarheid en de leer die naar de godzaligheid is, maar met een zekere bewondering vermeldde hij wat de *Homerus* van de praktische theologie, zoals hij Perkins noemde, op dit gebied presteerde. Mag men Voetius geloven, dan waren in zijn dagen tal van studenten in Duitsland, Frankrijk, Hongarije en Zwitserland bezig om Engels te leren, om op die manier een rechtstreekse toegang te hebben tot de geschriften van de Engelse schrijvers.¹¹

Zo wordt duidelijk, wat Voetius als zijn ideaal ziet. Terecht dringen volgens hem de kerken, de classes en de synoden aan op het onderwijs in de *casus conscientiae* en met blijkbaar genoegen deelt hij mee, dat een van de professoren van Leiden op zich nam om met zijn collega's te overleggen of men aan de kerken tegemoet zou kunnen komen.¹² Intussen was hij zelf reeds bezig om een wezenlijke bijdrage aan de beoefening van de praktische theologie te leveren. Willen we zijn visie daarop meer volledig leren kennen, dan is het noodzakelijk om de drie delen, die voor hem van betekenis waren, nauwkeuriger te onderzoeken. We duiden ze aan met de begrippen ethiek, spiritualiteit en, om het wat modern te zeggen: gemeenteopbouw. Bij het eerste denken we aan het eigenaardige karakter van zijn opvatting van de heiliging: de *praecisitas*, een begrip dat Voetius uitvoerig heeft toegelicht en verdedigd. Bij het tweede komt het er op aan, om zijn opvatting van de godsvrucht nader te omschrijven en de plaats ervan in de geschiedenis van de spiritualiteit aan te duiden. Met het derde begrip, dat van de *politica ecclesiastica* staan we voor het kerkelijk ideaal van de Nadere Reformatie: de kerk in haar zichtbare verschijningsvorm, zoals zij er is tot opbouw van het geloof der heiligen. Héél de theologie is praktisch. Maar de praktische theologie legt elke vorm van speculatie terzijde. Zij richt zich op de vragen van het leven zelf. Zij is naar haar diepste aard pastorale theologie.

Theologie als ethiek

Het lijkt geen twijfel of het ethisch element speelt in Voetius' theologie een overwegende rol. De ontwikkeling van de gereformeerde theologie heeft daaraan bijgedragen. De situatie in de Nederlandse reformatie speelde evenzeer wezenlijk mee. Voetius' eigen voorkeur moet ook in rekening worden gebracht.

partes, in moralem seu decalogicam, Asceticam, Politicam Ecclesiasticam...'

In de *Bibl. stud. theol.*³, 636 verdeelt Voetius de praktische theologie in vier onderdelen: *moralis sive casuisticam, asceticam, Politico ecclesiasticam* en *concionatoriam*. In de *Disp. sel.*, I, 3 voegt hij de homiletiek bij de *politica ecclesiastica*.

11. *Disp. sel.*, III, 10,11.

12. *Disp. sel.*, III, 11. Vgl. n. 6.

W. VAN 'T SPIJKER

Wat de ontwikkeling van de gereformeerde theologie betreft, van meet af heeft deze bij vele van haar vertegenwoordigers een ethisch karakter gedragen, in déze zin, dat zij niet slechts bepaald werd door een cognitief element evenmin als door een sterk gerichte belangstelling voor het affectieve. Zij erkent over vrijwel de gehele linie dat het te doen is om een *pie et beate vivere*, het leiden van een Godegelijkvormig leven. Bucer zegt, dat in de ware theologie iemand slechts zóveel echt wéét, als hij in zijn leven tot uitdrukking brengt. 'De ware theologie is niet theoretisch en speculatief, maar actief en practisch. Haar doel immers bestaat in het doen, dat is in het leiden van een Godegelijkvormig leven.'¹³ Bij Calvijn speelt het christelijke leven een rol van betekenis, waarbij de *vocatio*, de roeping en het beroep niet uit elkaar worden getrokken. Calvijn behandelt de *regeneratio* zelfs voorafgaand aan de *justificatio*, een bewijs hoezeer hij hechte aan de ontkrachting van het argument, dat deze leer goddeloze en zorgeloze mensen maakte. Sterker dan in de Lutherse traditie was in de gereformeerde het accent op de heiliging van het leven. Daarachter stak een onbevangener spreken over de Geest en zijn werk, een heilshistorische opvatting van wet en evangelie en ook een theocratische visie op heel het leven voor Gods aangezicht.

Een zwaar accent op de ethiek is in de tweede plaats te verklaren als een onmiddellijke reactie op de overaccentuering die de rechte leer in de eerste decennia van de zeventiende eeuw had ontvangen. De Nederlandse situatie was anders dan die in Engeland, zo betoogde Voetius zelf. De strijd rond Dordt had alle aandacht voor de *doctrina* opgeëist. Het leven hernam zijn rechten. Wat Perkins in Engeland en Teellinck in Zeeland hadden nagestreefd, wat Amesius in Franeker propageerde, zag hij als een van de belangrijkste eisen van eigen tijd. 'Het woelen der *Remonstranten*, die ons de heele practijcke der Theologie tot enkel hayrklieven, procedueren ende pleytingen, byna souden gebracht hebben'¹⁴, zag hij als een oorzaak van de doctrinaire inslag die de theologie had ontvangen sinds Dordt. Niet dat hij aan de juistheid van Dordt twijfelde. Hij verdedigde wat hij zijn leven lang als de juiste beslissing bleef zien inzake het leergeschil. Maar Voetius kende ook in die zin zijn tijd, dat hij nu de nadruk legde op de praktijk. De Nadere Reformatie was eis van de tijd. Ethische precisie was eis van de Nadere Reformatie.

Vanzelf speelt bij dit alles Voetius' eigen voorkeur een grote rol. Het grondpatroon van zijn theologie wordt gevormd door de scholastieke methode. Hij kan deze zelfs bij het bespreken van allerlei actuele situaties niet laten varen. De systematiek van zijn colleges over de praktische theologie moet ons echter niet doen voorbijzien aan zijn doel: de heiliging van het gehele leven. Vandaar, dat hij in een zeldzame

13. Bucer in zijn *Evangeliecommentaar*, ed. 1536, p. 753.

14. Voetius in zijn *Aen den leser*, in: *Het eerste stuck Van de Wercken van Mr. Willem Teellinck*, edd. T. en J. Teellinck, Utrecht 1659, ongepagineerd.

uitvoerigheid de geboden van de eerste en die van de tweede tafel van de wet ter sprake brengt in Vol. III en IV van zijn *Disputationes selectae*.

Amesius' werk over de *Casus conscientiae* is uitermate compact. Dat van Voetius kenmerkt zich door een behaaglijke breedheid van behandeling van de stof. In het eerste deel komen alle roomse vormen van bijgeloof ter sprake, maar ook talloze uitingen van volksgeloof, waarin het heidendom voortleefde onder de natie. En in het tweede deel lijkt het wel alsof Voetius pas goed op dreef komt. Hier eerst behandelt hij de kwestie van wet en evangelie, waarbij onmiskenbaar zijn belangstelling voor de wet groter lijkt en toegewijder, dan die voor het evangelie.¹⁵ De prediking van de wet vereist een grote vaardigheid, die slechts door oefening verkregen kan worden en vooral door studie van de boeken der praktische theologen, die ons inwijden in de anatomie van het geweten, in de praktijk van de bekering, de strijd van het geloof, de aanvechting en nog veel meer.¹⁶ Maar vooral moet de theoloog de geboden van de wet in de concrete situatie weten toe te passen. Voetius stelt de vraag met zo veel woorden: 'Is de kennis en de prediking van de wet gemakkelijker?' Het antwoord klinkt heel persoonlijk: 'Wat mij betreft, om verschillende redenen en door de ervaring reeds vanaf het begin van mijn bediening onderwezen, stel ik vast dat het bijzonder moeilijk is om de wet geheel en al te begrijpen en aan anderen te verkondigen.'¹⁷ Maar dit betekende voor Voetius niet, dat hij zich aan deze taak onttrok. Voor zichzelf en voor anderen ontwierp hij een *syllabus quaestionum ad decalogum*, waarmee hij gebod op gebod en regel op regel trachtte te omschrijven.¹⁸ Hij kon daarbij gebruik maken van het werk van Perkins en andere praktische theologen. Hij schaarde zich bewust in hun kring, omdat hij overtuigd was, dat het christelijke leven gestileerd moest worden in overeenstemming met Gods geboden.

Er zijn een aantal factoren, die mede de karakteristieke aard van Voetius' ethiek hebben bepaald. In de eerste plaats is dit het Dordtse begrip van de wedergeboorte, waarbij de *regeneratio* niet wordt opgevat in de brede zin van de totale vernieuwing van het gehele leven, maar in de striktere betekenis van de instorting van het nieuwe leven. Het geloof is geen *causa* van de wedergeboorte maar een effect ervan.¹⁹ De rechtvaardiging verliest min of meer haar centrale reformatorische plaats. Toch kan men Voetius niet beschuldigen van een poging om het gehele heilsproces te ver-subjectiveren. Inderdaad kon Kuyper zich op hem beroepen en het is ook niet te verwonderen, dat in de kleine bundeling van disputaties die de laatste in 1887 uitgaft²⁰, ook die over de wedergeboorte werd opgenomen. Maar de echte belangstelling van Voetius gaat niet uit naar de ervaringen, die de mens in de wedergeboorte

15. *Disp. sel.*, IV, 40-42.

16. *Disp. sel.*, IV, 43.

17. *De lege et evangelio*, in *Disp. sel.*, IV, 42.

18. *Disp. sel.*, IV, 763-824.

19. *Disp. sel.*, II, 442.

20. *D. Gysberti Voetii selectarum disputationum fasciculus*, Amsterdam 1887, 271-298.

W. VAN 'T SPIJKER

opdoet, ook al weet hij er over te schrijven, doch naar de vruchten ervan in een leven naar Gods geboden.

Een tweede interessant gegeven is, dat Voetius aan de wet een objectieve vormende kracht toekent. Zoals de leer objectief vaststaat en nog slechts uiteengezet en verdedigd behoeft te worden, waarbij ieder weldenkend mens de waarheid kan belijden, zo staat het ook met de christelijke zede. Zij vormt een patroon dat geenszins op zichzelf teken van een nieuw leven is, omdat men op basis van uiterlijke gewenning zich dit patroon kan eigen maken. Er is een heiligmaking van de niet waarlijk wedergeborenen, die berust onder meer op een uiterlijke kerkelijke gemeenschap.²¹ Voegt zich daarbij de innerlijke verlichting, dan is er sprake van ware wedergeboorte. Maar op zichzelf beschouwd kan deze 'sanctificatio' een eigen leven leiden. De orthodoxie krijgt op deze manier een pendant in de uiterlijke controleerbare orthopraxie. En deze wordt gekenmerkt door praecisitas.

Dit is het derde moment in het ethische handelen bij Voetius: de nauwgezetheid, die hij bepleit in het houden van Gods geboden. R.J. Fruin zag reeds in de synode te Emden de tegenstelling werkzaam tussen rekkelijken en preciezen.²² Indien het ongelijk van die stelling niet onbetwistbaar kan worden aangetoond, dan is toch de terminologie ontleend aan de zeventiende eeuw. Voetius is degene, die uitvoerig het pleit voerde voor nauwgezetheid in het ethische handelen. Niemand kan bezwaar maken tegen zijn motivering: wanneer het gebod God als auteur heeft, kan men in de vervulling ervan onmogelijk onzorgvuldig te werk gaan. Nog sterker: God zelf is de prima causa efficiens van de praecisitas. Zijn Woord is de enige norm. De liefde tot God is de grote drijfveer, de rust van het geweten is het loon, dat hier reeds ontvangen wordt.²³

In zijn *Proeve van de Cracht der Godtsalicheyt*²⁴, waarnaar hij herhaaldelijk verwijst, betoogt hij dat de leer der genade, zoals deze in Dordt werd vastgesteld, volkomen in overeenstemming is met de practijk der godzaligheid. En in zijn *Meditatie van de Ware Practijcke der Godtsalicheydt of der goeder Wercken*²⁵ neemt hij het op voor de *Precisianen ende suyvere Broeders*.²⁶ Hij bestrijdt de *libertijnen in de practijcke*, zoals hij ze noemt, de *modderaers en neutralisten in de practijcke*²⁷ en

21. *Disp. sel.*, II, 463: 'Sanctificatio quaedam non vere regentorum, per veritatis oblationem, professionem et externam communionem ecclesiasticam; accedente nonnunquam interna illuminatione...'

22. Vgl. W. van 't Spijker, 'Stromingen onder de reformatorisch gezinden te Emden', in: D. Nauta, J.P. van Dooren en O.J. de Jong (red.), *De synode van Emden. Een bundel opstellen ter gelegenheid van de vierhonderdjarige herdenking*, Kampen 1971, 52-54.

23. *Disp. sel.*, III, 62,63.

24. Amsterdam 1628.

25. Eveneens Amsterdam 1628.

26. *Meditatie*¹, 8.

27. *Meditatie*¹, 14, 17.

hij weet zich in dit stuk van zaken één met Perkins, Amesius, Teellinck en tal van anderen. Hij ontkent, dat zijn opvatting het geweten altijd zou doen twijfelen, en in strijd zou zijn met de christelijke vrijheid, of dat ze hypocrieten zou kweken.²⁸ Kortom hij disputeert met zijn studenten over mogelijke en onmogelijke gevallen, directe en indirecte afgoderij, over rozenkransen en het slaan van een kruisteken, over toneel, dans, simonie en over allerlei wereldse vermaken. Zijn disputaties, vooral die uit later tijd doen een verstarring vermoeden wanneer men een vergelijking treft met de meditatie en de preek uit 1628. Men zou denken dat het leven van de gelovige slechts in de precisie opging. Gestolde leer is het dan voor het oog. Maar bij Voetius zelf was er sprake van een intensieve vroomheid, die naar zijn eigen besef de levensstijl beheerste.

Spiritualiteit

Achter de levensstijl gaat de vroomheid schuil. Wanneer de wedergeboorte een onmiddellijk werk is van de Geest is het de vraag of men de vroomheid kan leren. Is het een werk van training? Kan men er zich in oefenen? Wat is de zin van de *exercitia pietatis*, wanneer het heil zonder meer een zaak is van verkiezing en van de vrijmacht van de Geest? Het lijkt alsof we hier staan voor een van de gelukkige inconsequenties van Voetius' theologie. Maar veel meer nog lijkt het ons toe, dat we hier het centrum van Voetius' leven zelf raken. Gereformeerde vroomheid! Wat is het voor hem? In ieder geval heeft zij van hem vanaf het begin volledige aandacht ontvangen. Zijn afscheidsprek raakte het thema: 'Alleenlijk, wandelt waardiglijk het evangelie van CHRISTUS' Fil. 1:27.²⁹ Zijn colleges kenmerkten zich door een grote aandacht voor het thema van de vroomheid.³⁰ Wetenschap en vroomheid met elkaar te verenigen: was het niet 't program geweest dat hij ontvouwde bij zijn inaugurele rede in Utrecht?

Op de colleges praktische theologie oefende hij de studenten in het mediteren, gaf aanwijzingen omtrent het bidden, het voeren van pastorale gesprekken en het houden van preekvoorstellen.³¹ Het ademde alles een geest van geleerdheid maar vooral ook van praktische gerichtheid op het ambtelijke werk in de gemeente. In dit verband kon Voetius verwijzen naar een groot aantal schrijvers, die de jonge theologen van dienst konden zijn. Maar zijn informatie reikte aanzienlijk verder, wanneer het erop

28. *Disp. sel.*, III, 73.

29. *Afscheydt Pred.*¹.

30. *Bibl. stud. theol.*³, 227; verg. over het begrip 'pietas' bij Voetius: A. de Groot, 'Pietas im Vorpietismus (Gisb. Voetius)', in: *Pietismus und Reveil. Referate der internationalen Tagung: Der Pietismus in den Niederlanden und seine internationalen Beziehungen, Zeist 18.-22. Juni 1974*, herausg. v. J. van den Berg und J.P. van Dooren, Leiden 1978, 118-129. Ook: A. de Groot, 'Gisbertus Voetius', in: *Orthodoxie und Pietismus* (Gestalten der Kirchengeschichte, Band 7), Herausg. v. M. Greschat, Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz 1982, 149-162, vnl. 155; W. van 't Spijker, 'Gisbertus Voetius (1589-1676)', in: T. Brienens e.a., *De Nadere Reformatie. Beschrijving van haar voornaamste vertegenwoordigers*, 's-Gravenhage 1986, 49-84, vnl. 67-74.

31. *Bibl. stud. theol.*³, 227, 231, 233, 247.

W. VAN 'T SPIJKER

aankwam om zijn studenten wegwijs te maken in de stichtelijke literatuur, die hemzelf blijkbaar na aan het hart lag.³² Hier scheen er aan de verwijzing naar titels van boeken geen einde te komen. Voetius was op dit gebied thuis als weinig anderen en zijn keus voor de bronnen van de vroomheid was geenszins eenzijdig of enghartig.

Een en ander blijkt zeer duidelijk uit het werk, dat voornamelijk aan het thema van de vroomheid was gewijd. We bedoelen zijn *Ta Asketika sive Exercitia pietatis*, uitgegeven in 1664 ter adstructie van de academische jeugd, zoals Voetius de studenten in dit geval noemde. In 25 hoofdstukken werd hier het gehele terrein van de vroomheid op een academische wijze verkend, d. w. z. historisch en theoretisch, naar zijn eigen theologische methode de zaken definiërend, analyserend, om na de weerlegging van allerlei tegenwerpingen en het wegnemen van allerlei bezwaren te komen tot een weloverwogen oordeel over het betreffende onderwerp. Voetius zal zelf hebben aangevoeld, dat deze methode op het eerste gezicht weinig strookte met het onderwerp: leent het gebed, leent de meditatie zich voor een wetenschappelijke analyse? Moeten daar, waar de schoenen van de voeten moeten vanwege de heilige grond, ook niet de aangezichten omwonden worden? En kan in een tijd, die hem doet verzuchten: '*O bone Deus in quae tempora nos reservasti!*'³³, een tijd die vol is van het gerucht van Epicureeërs, atheïsten, libertijnen, ketteren en neutralisten, een academische verhandeling over de vroomheid niet verstikkend werken? Voetius erkent het recht van de vraag. Maar zijn antwoord maakt onderscheid tussen de eenvoudigen, die voor de persoonlijke praktijk van hun geloofsoefening genoeg hebben aan de bijbel en aan de verkondiging. Anders oordeelt hij evenwel over de academische traditie, waarin men werkt met wat er aan schatten in de loop der eeuwen is opgedaan. De roomse literatuur dient men kritisch te gebruiken. Men handelt daar soms, alsof men octrooi heeft op geestelijke oefeningen, terwijl het vertrouwen van het geloof ontbreekt en de beoefening van het waarachtig berouw onmogelijk is.³⁴ Eén uitzondering maakt Voetius. Het is voor de *Imitatio Christi* van Thomas à Kempis³⁵, die als een getuige voor de waarheid kan worden aangevoerd tegen de rooms-katholieken. Ook spreekt Voetius met respect over Tauler, Ruusbroek en andere mystieke schrijvers uit de middeleeuwen. Maar hij volgt bij de beoordeling van hun geschriften de norm, die de Reformatie hem verschaftte in de rechtvaardiging door het geloof alleen.

Opvallend is de breedheid, waarmee Voetius met de stof omgaat. De terminologie

32. *Bibl. stud. theol.*³, 636-652.

33. Aldus in zijn *Ad lectorem*, in: *Exerc. piet.*

34. *Exerc. piet.*, 6,7.

35. *Exerc. piet.*, 8-10. Zie C. Graafland, 'De invloed van de Moderne Devotie in de Nadere Reformatie', in: *De doorwerking van de Moderne Devotie, Windesheim 1387-1987*, o. red. v. P. Bange e.a., Hilversum 1988, 47-69; W.J. op 't Hof in dezelfde bundel, 151-165, over 'Eenen tweeden Thomas à Kempis (doch ghereformeerden)', vnl. 156-158.

houdt hem geruime tijd bezig: devotie, verslagenheid, opwekking, geestelijke waakzaamheid, vertrouwelijke omgang met God, inkeer, overweging, bemoediging en zelfonderzoek. Het zijn begrippen waarvan hij de betekenis zorgvuldig nagaat. Maar dit alles is nog slechts het begin. Meditatie, gebed en verootmoediging, droefheid, tranen en blijdschap..., heel de scala van geestelijke ervaringen op de weg van het geloof, ze wordt hier geanalyseerd en uiteengelegd, zodat de student zelf kan oordelen over de zaak, zelf ook zich kan toetsen en zich kan oefenen in de geestelijke strijd. Voetius heeft deze vorm van theologiebeoefening kennelijk met intense betrokkenheid jaren aaneen waargenomen in het besef van een grote ernst: *A momento pendet aeternitas*.³⁶ Zijn doel was geen ander dan om getrouwe herders der zielen te kweken.³⁷ Niemand zou ooit met reden mogen beweren, dat de gereformeerde theologie een louter speculatieve aangelegenheid was.³⁸

Het is mogelijk om aan de hand van wat Voetius hier ten beste geeft iets te zeggen over zijn plaats in de geschiedenis van de spiritualiteit.

We constateren eerst, dat zijn voorliefde niet uitgaat naar het begrip *devotie* als aanduiding van de vroomheid. Weliswaar wijdt hij aan het woord en de zaak een afzonderlijke bespreking, waarin hij de definities van Augustinus, Bernard, Bonaventura, Thomas van Aquino en een aantal anderen de revue laat passeren.³⁹ Ook komt hij met een eigen omschrijving, waarbij van te voren vaststaat, dat men geen devotie kan koesteren jegens de heiligen. Maar tegelijk wijst hij ook alle andere aanduidingen af, voorzover er een reminiscentie in te beluisteren viel aan het middeleeuwse karakter van de vroomheid der devoten. Weliswaar verloochent Voetius zijn genegenheid voor Thomas à Kempis niet. Evenmin distantieert hij zich van Teellincks opvatting der devotie, maar sterker dan bij hen is er bij Voetius sprake van een centrale plaats, die aan het geloof wordt toegekend, het geloof in de belofte van God. En daarmee is hij in het spoor gebleven, dat door de Reformatie was gewezen, die immers het begrip *devotie* heeft vervangen door de *pietas*, de vroomheid, die zeker het moment van de innerlijkheid kent, maar die daarin toch niet opgaat.⁴⁰ Daarom kan devotie voor Voetius ook een verzamelbegrip worden van alles wat met de vroomheid te maken heeft: gebed, meditatie, geestelijke aandacht,

36. Praefatio *Exerc. piet.*, 4 verso.

37. *Exerc. piet.* praefatio: 'Ad id cum discipulos fidei nostrae commissos informare, excitare, et sacro ministerio praeparare ab initio professionis Theologicae intenderem...'

38. Voetius schrijft dat hij zijn onderricht zo opzette en de uitgave van verscheidene praktische schrijvers bezorgde, opdat men het praktisch karakter van de gereformeerde theologie zou leren kennen: '... ut a protervis adversariis nulla cum verisimilitudine iactari posset, Theologiam reformatorem esse mere speculativam.'

39. *Exerc. piet.*, 20-24.

40. Voor de ontwikkeling van devotie naar pietas, zie mijn bijdrage over 'Invloed van de Moderne Devotie in de reformatie te Straatsburg?', in: P. Bange e.a. (red.), *De doorwerking van de Moderne Devotie, Windesheim 1387-1987*. Voordrachten gehouden tijdens het Windesheim Symposium Zwolle/Windesheim 15-17 oktober 1987, Hilversum 1988, 135-149.

W. VAN 'T SPIJKER

vereniging van het hart. Maar het staat nimmer los van het geloof in de belofte van God.⁴¹

We denken in dit verband aan de drie sleutelbegrippen, die Luther in verband bracht met de ware theologie en haar beoefening: oratio, meditatio en tentatio.⁴² We herinneren ons, dat bij hem deze drie begrippen reeds een herdoop hebben ondergaan, wanneer wij ze tenminste vergelijken met het gebruik dat er in de Moderne Devotie van werd gemaakt. Oratio, meditatio en tentatio hebben bij Luther een ruigere inhoud ontvangen. Men hoort er het geweld van de man in, die op de tekst een beroep doet, opdat het paradijs zal opengaan. Bij de Devoten is het de imitatio die in gebed en meditatie centraal staat.⁴³ Hun meditatie richt zich op het kruis, maar zij blijft zweven tussen hoop en vrees. Bij Luther is er het kruis, onze enige theologie. En daarom is er de zekerheid, zodat zelfs de aanvechting ons doet verstaan hoe waarachtig, zoet en liefelijk, hoe machtig en troostvol het Woord van God is.⁴⁴

Reeds bij Calvijn is de gloed naar binnen gekeerd. Het gebed is ordelijker, de meditatie richt zich op de toekomst en de aanvechting ontbreekt zeker niet, maar is geordend door de vaste doctrina, in bedwang gehouden door de zekere belofte. Voetius, een eeuw later, beschrijft alles. Hij veronderstelt de dogmatische kennis van wat het gebed inhoudt. En dan geeft hij weer wat allerlei auteurs er over vermelden. Hij geeft een explicatie van sommige vragen die in het bijzonder de practijk raken. Hij bespreekt de methode van het gebed, de verhinderingen, en de middelen die bij de laatste van dienst kunnen zijn.⁴⁵ En hij doet het alles op de wijze, die wij van hem kennen: Quaestiones, rationes, conclusiones. Van Luther en Calvijn kennen we tal van gebeden. Hoe graag hadden we tussen al de rationes een gebed gelezen.

Uitvoerig komt bij Voetius de meditatie ter sprake. Maar de middeleeuwse auteurs, scholastieke en mystieke, vormen zijn voornaamste woordvoerders.⁴⁶ Zelfs de Schrift blijft op de achtergrond. Meditatie valt voor Voetius samen met contemplatio als een daad van het verstand van de wedergeboren en bekeerde mens, die daarbij zeker zijn gevoelens heeft, maar die deze ontleent aan een intellectuele contemplatieve mystieke ervaring.

41. *Exerc. piet.*, 28. Vgl. 31, waar devotie samenvalt met compunctio, en waar de omschrijving gegeven wordt van devotie als 'actualis affectus, seu actus voluntatis a religione elicited circa promptitudinem omnis obsequii et cultus divini, quo homo ei se totum intendit devovere et tradere', een definitie ontleend aan een handboek voor de Jezuïeten.

42. Luther, *Weim. Ausg.*, 50, 659.

43. L.A.M. Goossens, *De meditatie in de eerste tijd van de Moderne Devotie*, Haarlem/Antwerpen 1952; G.H. Gerrits, *Inter timorem et spem. A study of the Theological Thought of Gerard Zerbolt of Zutphen (1367-1398)*, Leiden 1986, 276-279.

44. *Weim. Ausg.*, 50, 660. Zie M. Nicol, *Meditation bei Luther*, Göttingen 1984.

45. *Exerc. piet.*, 92-157.

46. *Exerc. piet.*, 42-92.

Ook de bespreking van de aanvechting staat geheel in het teken van de zorgvuldige, abstraherende analyse, waardoor het onderwerp iets oneigenlijks krijgt.⁴⁷ Alleen de wedergeborenen komen in aanraking met de aanvechting, en dan vooral wanneer ze in het begin van het proces der wedergeboorte, of liever eigenlijk nog daaraan voorafgaande, met allerlei schrik bevangen worden.⁴⁸ Ook bij een hernieuwde bekering na een zware val kan de aanvechting toeslaan. Maar deze tentationes moeten in hun effect wél onderscheiden worden van de schrik, die men bij de bekering kan ondervinden. Overigens is niemand ooit immuun voor de innerlijke bestrijding van het geloof en de ervaring leert, dat iemand onwandelbaar kan staan in het geloof, terwijl hij de persoonlijke toeëigening mist: theologen – zo merkt Voetius op – kunnen in een stellig weten aan de waarheid vasthouden, deze doorgeven en verdedigen, openlijk en in de privésfeer, terwijl ze op hetzelfde moment terzake van hun eigen geloofsleven in verlating, bestrijding en twijfel verkeren.

Maar het omgekeerde is ook mogelijk: men kan in persoonlijke geloofs zekerheid zelfs de dood onder ogen zien, terwijl er in het geloof als geloofsopvatting beschouwd, twijfel of zelfs dwaling is. Voetius vertelt van een Jezüiet en van een Remonstrantse dame, die in persoonlijke heils zekerheid stierven, ofschoon ze tot het laatst toe aan hun dwalingen bleven vasthouden.⁴⁹ En hij rangschikt deze gevallen onder de aanvechtingen, waaraan een mens in dit leven onderworpen blijft.

Het komt ons voor, dat er in zijn opvatting van de *pietas* en haar vele gestalten, een brede katholieke onderlaag is, die door hem wordt ervaren als de eigenlijke kern van het godvruchtige leven, een centrum waarin hij gemeenschap oefent met allen, die weet hebben van de mystieke ervaring, de innerlijke gloed, de *experientia* of bevinding van het geloof. Maar is het ook niet op dit punt, dat de gedachte zich aan ons voordoet, dat er eigenlijk twee werelden zijn in de éne Voetius. De éne is die van de mysticus, bij wie de lijn van de Reformatie bijna teruggedbogen lijkt tot in de Middeleeuwen toe. Déze Voetius reikt de hand aan Teellinck en Tauler, aan Taffin én aan Thomas, zowel die van Aquino als die van Kempfen. Ruusbroek spreekt hem aan en Bonaventura, niet minder dan Calvijn en Luther, ofschoon hij de laatste relatief weinig ter sprake brengt in zijn ascetiek. Het is de onbekende Voetius, die zich verschuilt achter de abstracties, achter de analyses, de *quaestiones* en de *conclusiones*. Hij komt niet van achter deze vaten te voorschijn. Hij zit waar hij zit en hij heeft het er goed.

Maar er is ook die andere Voetius, die in zijn objectieve orthodoxie en orthopraxie of *praecisitas* de bakens uitzet van de *fides generalis*, opdat de *fides specialis* vastheid en zekerheid zou hebben. En het is déze Voetius, die wij het beste kennen uit zijn *Politica Ecclesiastica*, het werk dat hem mogelijk de meeste roem heeft gebracht:

47. *Exerc. piet.*, 452-524.

48. *Exerc. piet.*, 459.

49. *Exerc. piet.*, 521, 522.

W. VAN 'T SPIJKER

een werk waarin de vroomheid van de Nadere Reformatie haar kerkelijke gestalte heeft ontvangen.

Gemeenteopbouw

Het lijkt te modern gesproken, wanneer we de *Politica Ecclesiastica* aanduiden als een zeventiende-eeuws concept van gemeenteopbouw. Drie delen kent het werk: kerkelijke zaken en handelingen, kerkelijke personen, bestuur en tucht van de kerk. In vier kwartijnen vinden we in totaal 32 uitvoerige tractaten over de kerk als voorwerp van het kerkelijk recht, over de kerkelijke macht, formuleren, gebeden, begrafenissen, ambten, vergaderingen, examens, belijdenissen. Er is geen onderwerp te bedenken, of het is in dit handboek van kerkrecht, in deze commentaar op de kerkerde, in deze vraagbaak voor ambt en pastoraat te vinden.

Er is een tijd geweest, dat Voetius vergeten was. De vorige eeuw heeft deze Voetius opnieuw ontdekt en aan hem de eer toegekend, om scheidsrechter te zijn in kerkelijke geschillen. Men heeft hem mogelijk overvraagd. Voetius hoort in de zeventiende, niet in de negentiende eeuw, evenmin als de twintigste zich hem kan toeëigenen. Daaraan zal het te wijten zijn, dat herinterpretaties elkaar afwisselen, de ene na de andere. De tijd schijnt voorbij, dat een kerkrechtelijk verschil kan worden opgelost met het adagium: 'Voetius zegt...'

Maar laten we niet vergeten, dat men na de kerkstrijd in Duitsland heeft overwogen om de *Politica Ecclesiastica* in een reprint op de markt te brengen. En dat men in Zuid-Afrika er aan denkt om hem te vertalen. Blijkbaar bevat zijn werk zo veel authentiek materiaal, dat het de moeite loont zich er mee bezig te houden.

Zit er muziek in Voetius' ideaal van gemeenteopbouw? In ieder geval heeft het zijn wortels in een zeer brede gereformeerde bedding. Hier zijn het niet met name de middeleeuwse auteurs, die de gang van het betoog bepalen. Er is een lijn die wijst naar Duitsland en er komt er een van over het Kanaal. De Duitse gereformeerde traditie is vertegenwoordigd door Hyperius, en met name door Zepperus. De laatste leverde met zijn *Politia Ecclesiastica*⁵⁰ vorm en veel van de inhoud. Beiden, zowel Zepperus als Hyperius gaan in belangrijke mate terug op Martin Bucer en op Calvijn.

Maar er is ook een andere lijn. Zij stamt uit de Puriteinse wereld en is vertegenwoordigd door Walter Travers⁵¹, Cartwright en Parker.⁵² Vele andere namen zouden hierbij vermeld kunnen worden. Maar deze zijn voldoende, om te laten zien wat Voetius bezielde. Voetius heeft verstaan, dat zijn tijd vroeg om een kerkelijk ideaal, waarin de twee elementen, die in zijn gehele theologie aanwezig zijn, gestalte

50. *Politia Ecclesiastica sive Forma, ac Ratio administrandi, et gubernandi Regni Christi, quod est Ecclesia in his terris*, Herborn 1607².

51. *Ecclesiasticae Disciplinae et Anglicanae Ecclesiae ab illa aberrationis plane e verbo Dei et dilucida explicatio*, Rupellae 1574.

52. R. Parker, *De Politeia Ecclesiastica Christi et Hierarchica Opposita Libri Tres*, Frankfurt 1616.

zouden krijgen. Wat we tot nu toe hebben opgemerkt, wijst op een dubbele lijn in zijn theologia practica. Het is de lijn van de objectieve orthopraxie, zich openbarend in praecisitas. En daarnaast, soms onverbonden de leef-, of liever de belevingswereld van de praktische vroomheid. Staan ze in zijn kerkelijke organisatie ook naast elkaar? Of vloeit daar de ene in de andere over?

We constateren, dat Voetius zich in zijn ideaal van gemeente-opbouw richt op de zichtbaar geïnstitueerde kerk. Het is hem niet te doen om de kerk als mystieke grootheid, als onzichtbare werkelijkheid, opgevat naar haar verborgen zijde. Maar hij heeft het in zijn werk over de uiterlijke staat, over de zichtbare *collectio*, en dan wel in haar geheel opgevat, als algemene kerk, maar niet minder beschouwd naar haar samenstellende delen, de plaatselijke kerken.

Zo kiest Voetius zich een weg tussen de algemene kerkidee, zoals deze in Engeland door de hoogkerkelijke presbyterianen werd voorgestaan en de independentistische opvatting, die de particuliere kerken beschouwde als de enige verschijningsvorm van het lichaam van Christus. Voetius kende beide opvattingen van nabij. De weg, niet van het midden, maar die van de verbinding van beide aspecten was de zijne.

Maar strijdt dit gegeven niet met zijn eigen definitie? Is Voetius, wanneer hij de gemeente gaat omschrijven niet toch de man van het Independentisme? Hij tekent de geïnstitueerde kerk als de bijeenkomst van de gelovigen, vrijwillig aangegaan om de gemeenschap der heiligen te beoefenen, ofwel tot wederzijdse mededeling van die dingen die betrekking hebben op de zaligheid.⁵³ Is dit niet het uitgangspunt dat de vrijwilligheidskerk kenmerkt, de vrije kerkidee, die werd aangehangen door de in ons land verblijvende Independenten van allerlei slag?

Mogelijk zouden we op het eerste gezicht tot deze gevolgtrekking kunnen komen. Maar bij nader toezien blijkt er een wezenlijk verschil te bestaan tussen wat Voetius bedoelt en wat een congregationalist als Amesijs bezielde. Voor de eerste berust de participatie in de gemeente niet op de subjectieve factor van wat in het hart omgaat. Immers daarover oordeelt de Here. Wanneer Voetius beschrijft wat het onderzoek behelst van hen die zich bij de gemeente willen voegen, bevindt hij zich in het gezelschap van hen die op dit punt de Independenten afwezen. Hier geldt de belijdenis van de mond. Voetius, die we leerden kennen als een pleitbezorger van de innerlijke vroomheid van het hart, legt in zijn praktische theologie ook hier de nadruk op de objectieve factor van een instemming met de belijdenis van de kerk. Men behoeft bij die belijdenis niet in bijzonderheden af te dalen, vooral niet in bijzonderheden omtrent zonden en gebreken.⁵⁴ Wat de mond belijdt, wat het leven niet weerspreekt: daarmee laat zich een kerk bouwen.

Wanneer het gaat om de roeping tot het ambt praevaleert ook de kerkelijke

53. *Pol. eccl.*, Tom. I, 12.

54. *Pol. eccl.*, Tom. I, 53, 54.

W. VAN 'T SPIJKER

roeping, en niet de innerlijke, waarmee een ieder voor zichzelf overtuigd moet zijn dat hij oprecht de Here en de kerk wil dienen.⁵⁵ Wat dit betreft staat Voetius tegenover de separatisten en de Labadisten van zijn dagen. Zijn kerk kan waarlijk wel een stootje hebben, vast als ze gebouwd is op de rots van de waarheid.

En toch klinken bij hem de dingen anders dan bij Calvijn, die ook spreekt over de kerk als uiterlijk middel waardoor God ons in zijn genade brengt en houdt.⁵⁶ De verborgen genade van de Geest wordt bij Calvijn sterker aan de bemiddeling van het heil gebonden dan bij Voetius. Is het de onbemiddelde wedergeboorte, die het uiterlijke van de kerk tot uitwendigheid omvormt? Leidt de tweesporigheid van Voetius' theologie tot een tweehed van uiterlijke kerk en innerlijke genade, die straks, omdat ze niet klaar en duidelijk verbonden zijn, uiteengaan? En heeft Voetius daarmee, ofschoon ongewild, toch het uiteenvallen van kerk en conventikel niet zijns ondanks bevorderd?

Er is een diepe samenhang tussen theologie en kerkstructuur. In Voetius' theologie, tot in zijn praktische theologie toe, speelt de vorm van het schoolse denken een rol van betekenis. Men moet er doorheen breken om de schatten te ontdekken. Het aarden vat is bij tijden vrij dik. Maar ook de kerkelijke structuur kan een vorm krijgen, waarbij zelfs de *theologia practica* een belemmering zou kunnen worden voor een *theologia pastoralis*. Men kan niet ontkennen, dat de kerken na Dordt om de laatste hebben gevraagd en dat Voetius in zijn tijd niets anders bedoeld heeft, tot zijn visie op de kerkelijke structuur toe, dan de beoefening mogelijk te maken van een werkelijk pastoraat in de gemeente. Zonder vroomheid kan deze niet. Evenmin zonder een gezonde leer. De verkondiging van de laatste zal de bevordering van de eerste moeten bedoelen. In de tweeslag van Woord en Geest komt de prioriteit echter toe aan het Woord en niet aan de Geest, zoals Voetius meent. Maar hoe men zich de prioriteit ook indenkt, altijd staan zij, ook in hun kerkelijke betrokkenheid, in dienst van de vroomheid, de praxis pietatis.

De theologische methode van Voetius behoort tot die van zijn tijd. Zijn theologische doelstelling echter is er een van alle tijden: *Theologia practica*, gericht op de zielzorg en ten behoeve van het pastoraat dat leert luisteren naar de stem van de Goede Herder.

55. *Pol. eccl.*, Tom. III, 529, 530.

56. *Institutie*, IV, 1, 1.

Overzicht van Voetius' leven en voornaamste werken

- 3 maart 1589 geboren te Heusden; vader: ridder Paulus Voet, moeder: Maria de Jageling.
- okt. 1597 vader sneuvelt bij Bredevoort.
- 1604 beursstudent in het Statencollege te Leiden (propedeuse).
- 1607 theologisch student aldaar; invloed van F. Gomarus.
- 1610 assisteert bij propedeutisch onderwijs in logica.
- 25 sept. 1611 predikant te Vlijmen (+ Engelen en Crevecoeur).
- 5 mei 1612 huwelijk met Deliana van Diest (1591-1679).
- 24 mei 1617 predikant te Heusden; conflict met Grevius aldaar.
- okt.-nov. 1618 lid van Zuidhollandse synode te Delft.
- nov. 1618-mei 1619 lid van Nationale synode te Dordrecht.
- juli-aug. 1619 lid van Zuidhollandse synode te Leiden.
- 1627 *Lachrymae Crocodili abstersae* (anoniem! over de rustdag).
- 1628 *Proeve en Meditatie* over de *Godtsalicheyt*.
- 1629 veldprediker in het leger voor 's-Hertogenbosch; aldaar organisator van het geref. kerkelijk leven na de verovering tot aug. 1630.
- 1630 begin van polemieken met Cornelis Jansenius (tot 1635).
- 12 juni 1634 benoemd tot hoogleraar in de theologie en het Hebreeuws aan de Illustre School te Utrecht. 21 aug. oratie.
- 16 maart 1636 Illustre School wordt Academie. Voetius wordt onder Gomarus te Groningen doctor theologiae (13 aug.) Treedt op als eerste rector van de Utrechtse universiteit.
- 12 mrt. 1637 tevens predikant te Utrecht.
- 1639 broer Dirk (pred. te Dussen) sterft. Dispuut over atheïsme.
- 1641 Opnieuw rector; eerste polemieken over cartesianisme.
- 1643 polemieken met S. Maresius over toestanden in Den Bosch.
- 1648 begint zijn *Disputationes* te publiceren (tot 1669).
- 1660 zoon Daniel (geb. 1630, hgl. filos.) sterft. Utrechtse overheid verbant geestverwante predikanten Teellinck en Van de Velde uit de stad.
- 1661 dochter Maria (geb. 1614) sterft.
- 1663 begint zijn *Politica Ecclesiastica* te publiceren (tot 1676).
- 1664 *Ta Askètika sive exercitia pietatis*.
- 1665 aanval op Coccejus betreffende de sabbatsheiliging.
- 1667 zoon Paulus (geb. 1619, hgl. jur.) sterft.